

**ДЕМБІЦЬКИЙ
Сергій Сергійович** –
доктор соціологічних наук,
заступник директора Інституту
соціології НАН України

ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стенограма доповіді на засіданні
Президії НАН України 4 травня 2022 року

У доповіді наведено результати соціологічних досліджень, проведених напередодні воєнної агресії Російської Федерації проти України та під час повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої країни, які відображають певні тенденції і зміни у стані суспільної свідомості та психоемоційному самопочутті українців в умовах повномасштабної війни.

Шановні члени Президії!

Шановні колеги!

Запропонована сьогодні вашій увазі доповідь щодо оцінки соціально-психологічного стану населення України в умовах війни ґрунтується на даних кількох опитувань.

Перше було проведено співробітниками нашого Інституту соціології НАН України спільно з Центром суспільно-інформаційних технологій «Соціальні перспективи» 6–18 лютого 2022 р., тобто напередодні війни. Ми навіть не встигли презентувати всі результати, але це опитування є цінним, оскільки зафіксувало низку важливих показників у період безпосередньо перед широкомасштабним воєнним вторгненням Російської Федерації в Україну.

Другу групу опитувань становлять дослідження, проведені вже безпосередньо у воєнний час. Це опитування соціологічної групи «Рейтинг» (березень–квітень 2022 р.), яка, напевно, першою серед соціологічних організацій почала вивчати громадську думку під час війни.

Третє дослідження є онлайн-опитуванням, проведеним у квітні 2022 р. Інститутом соціології НАН України спільно з кафедрою методології та методів соціологічних досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка з використанням розробленого в Інституті соціології спеціального інструментарію. Це дослідження було присвячене вивченню стану психологічного дистресу населення прифронтових або окупованих міст (респонденти проживали переважно

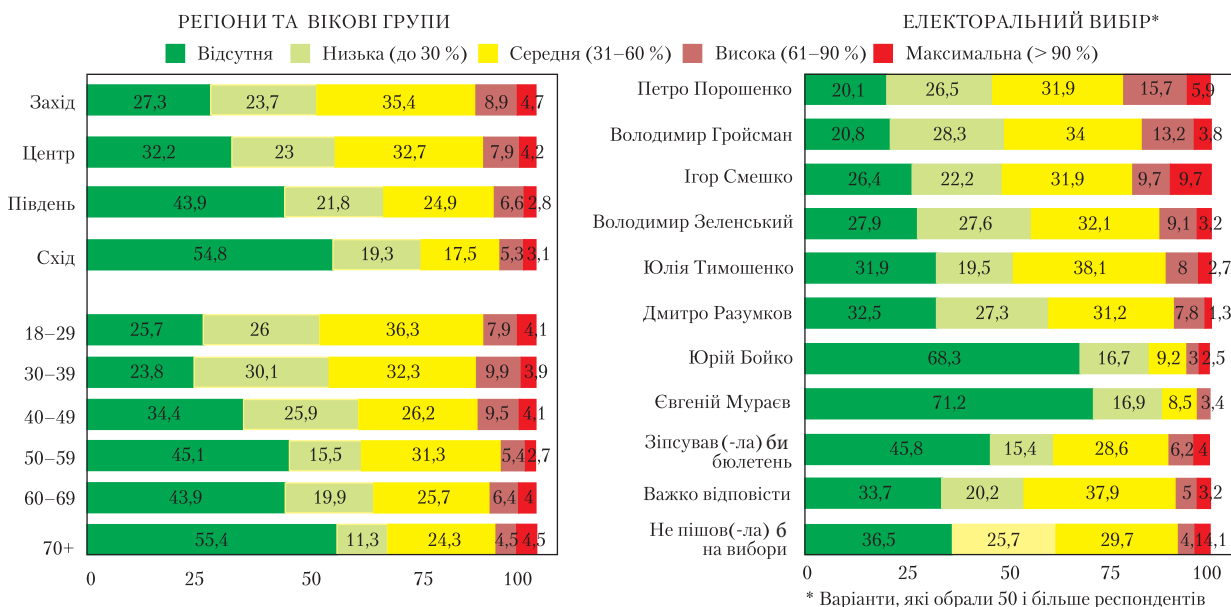

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Як Ви особисто вважаєте, наскільки ймовірним є напад Російської Федерації на Україну в найближчі тижні?» за регіонами проживання, віковими групами та електоральним вибором

в таких містах, як Харків, Херсон, Одеса, Київ, Суми, та в деяких інших населених пунктах).

Хочу окремо підкреслити, що наведені тут дані стосуються найбільш загрозливого етапу війни, коли російські війська окупували найбільшу площу нашої країни.

Отже, напередодні війни в українському суспільстві загалом спостерігалася наявність відчуття загрози, що насувається, і це відчуття охоплювало широкі верстви населення. Побойовання щодо початку повномасштабної агресії з боку РФ випередило всі інші страхи. Війни на Сході України побоювалися 57,2 % опитаних, напад зовнішнього ворога на Україну — 46,6 %. У попередні роки населення зазвичай найбільше переймалося можливим погіршенням економічної ситуації — підвищенням цін, зростанням безробіття, можливою не виплатою зарплат чи пенсій. Перед війною навіть страхи, пов'язані зі спричиненою коронавірусом пандемією, відійшли на другий план.

При цьому абсолютна більшість населення оцінювала ймовірність самого воєнного нападу РФ на Україну доволі низько. На запитання: «Наскільки ймовірним є напад Російської

Федерації на Україну в найближчі тижні?» 36,5 % респондентів відповіли, що, на їхню думку, такої ймовірності практично немає, 29,6 % оцінили її як середню (31–60 % імовірності), 22,4 % — як низьку (менш ніж 30 %) і лише 7,5 % — як високу (61–90 %), а 3,9 % — як максимальну (понад 90 % імовірності).

Тобто відчуття загрози було, але вірити в те, що вона реалізується найближчим часом, люди не хотіли. В цьому питанні спостерігалися значні міжгрупові відмінності (рис. 1). Найбільшою мірою воєнну загрозу відчували мешканці Заходу та Центру України, а також молодші за віком респонденти, меншою — жителі Півдня та Сходу, найменше її очікували люди похилого віку та електорат політиків Ю. Бойка та Є. Мураєва. Власне, ті групи, які вважали подібний розвиток подій мало ймовірним, опинилися в найгіршому становищі.

Важливо зазначити, що до 24 лютого 2022 р. майже ніхто з українців не хотів вирішення проблеми Донбасу військовим шляхом — стратегію повернення непідконтрольних Україні територій політико-дипломатичним шляхом з відновленням статусу, який вони мали до 2014 р., під-

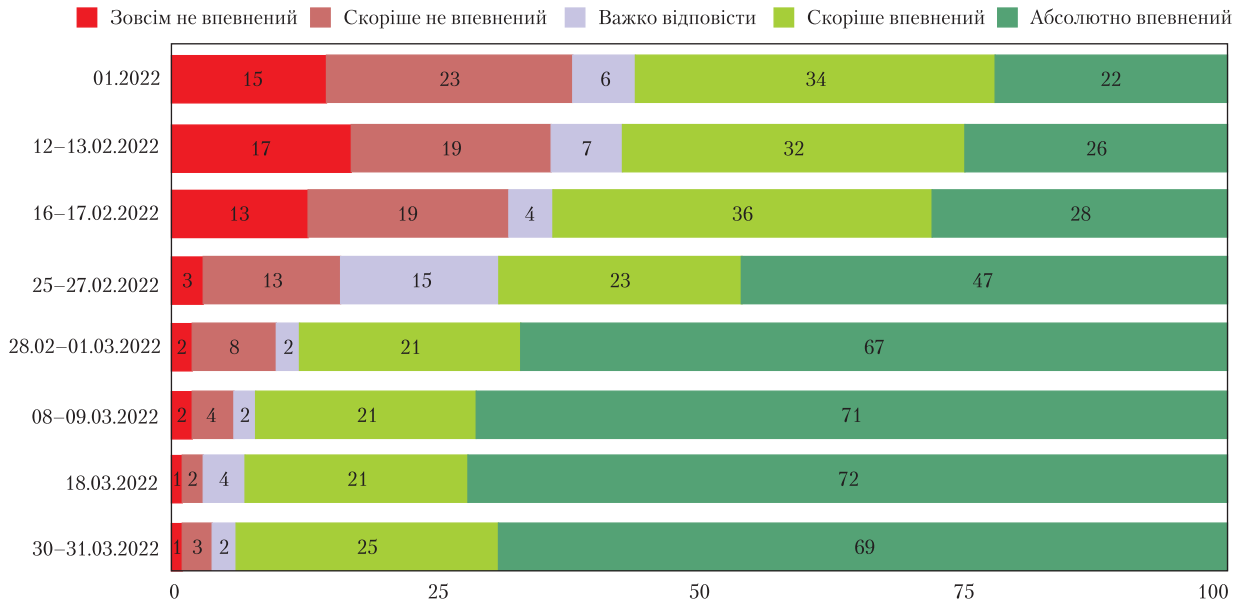

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Наскільки ви впевнені, що Україна зможе відбити напад Росії?» залежно від дати опитування

тримували 50 % опитаних, так само дипломатичним шляхом, але з наданням їм автономії — 18 %, готові були відмовитися від будь-яких спроб повернути ці території 10,3 %, за ізоляцію непідконтрольних територій і замороження конфлікту виступали 8,5 % і лише 6,2 % українців бачили можливість повернення їх силою. Очевидно, що Україна не хотіла війни. В різних соціальних групах абсолютна або переважна більшість респондентів бажали вирішення цієї проблеми політико-дипломатичними засобами.

Цікаво, що напередодні повномасштабного вторгнення РФ, оцінюючи ймовірність закінчення війни на Донбасі в найближчі два роки, абсолютна більшість (57,8 %) респондентів вважали її низькою і лише 9,3 % передбачали такий перебіг подій. Подібний розподіл спостерігався для всіх регіональних, вікових та електоральних груп, за винятком лише потенційних виборців В. Зеленського — серед них такої думки дотримувалася не абсолютна, а відносна більшість — 46,7 %.

Після 24 лютого — початку широкомасштабної агресії РФ — серед українського населення значно посилилася віра в те, що Україна зможе відбити напад Росії (рис. 2), хоча й напередодні

активних бойових дій впевненість у цьому була доволі високою (56 %). Однак уже в березні майже все населення країни (94 %) було в цьому скоріше впевнене або абсолютно впевнене.

Втім, з плином часу люди стають більш уваженими в оцінках того, скільки часу знадобиться Україні для перемоги. Якщо на початку активних бойових дій абсолютна більшість вірила, що війна закінчиться на нашу користь за кілька тижнів, то ближче до квітня значна кількість населення змінила свій прогноз у бік збільшення терміну — до кількох місяців або навіть до року. При цьому не вірять у перемогу лише близько 1 % опитаних.

Цікаво, як з роками змінювалися тенденції щодо відповіді на питання «Чи готові Ви відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках?» (рис. 3). Характерно, що в березні 2022 р. абсолютна більшість (59 %) населення однозначно готова захищати країну зі зброєю в руках, ще 21 % — скоріше за все готові, що в сукупності становить 80 % респондентів, готових стати на захист цілісності України (для порівняння: в 2020 р. таких було 59 %). Якщо ж подивитися на змінення цього показника в різні роки, то найгірша ситуація

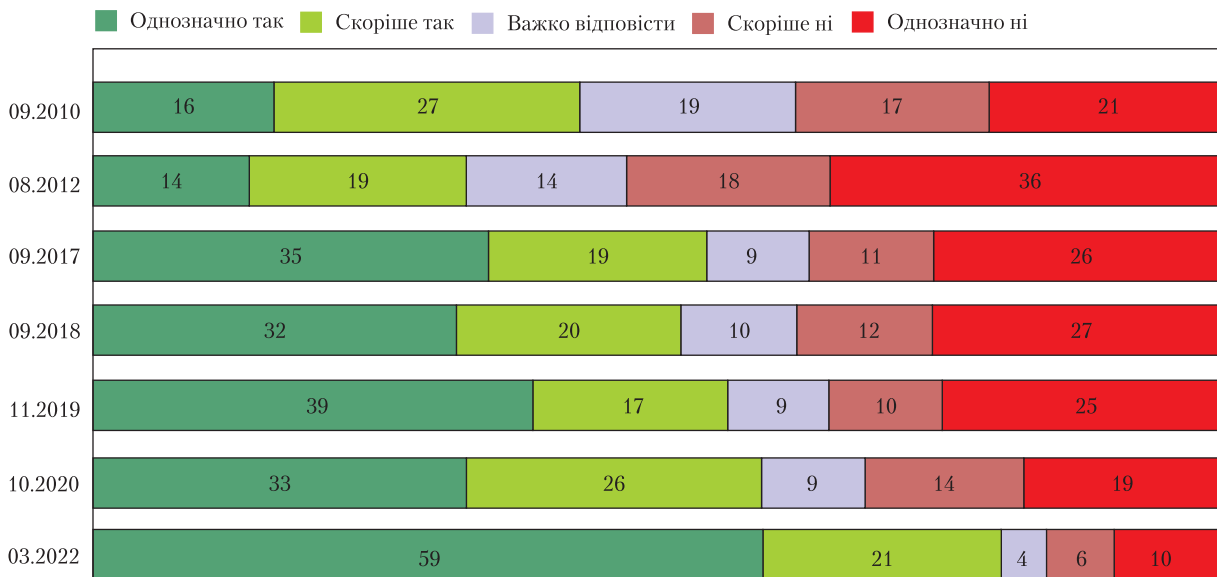

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи готові Ви відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках?» в різні роки

спостерігалася за часів президентства Віктора Януковича — країну з таким президентом більшість людей (54 %) захищати не хотіли.

Дуже важливим є й той факт, що українське суспільство, яке завжди демонструвало доволі стійкий соціальний негативізм щодо органів державної влади, з початком війни кардинально змінило своє ставлення. Так, у березні—квітні 2022 р. абсолютна більшість населення продемонструвала підтримку дій різних державних інститутів: найбільше армії — 98 % (91% цілком підтримують дії ЗСУ, 7 % — скоріше підтримують), потім президента — 93 % (80 % повністю підтримують, 13 % — скоріше підтримують) і місцевої влади — 84 % (66 % цілком підтримують, 18 % — скоріше підтримують). Власне, це один з найважливіших показників консолідації суспільства навколо державних інституцій.

Крім того, 76 % опитаних вважають, що справи в Україні йдуть у правильному напрямі. Це найвищий показник за всю історію замірів. Лише 15 % дотримуються протилежної думки, 10% — не змогли визначитися. Показово, що в усіх регіонах та вікових групах домінує оцінка напрямку руху країни як правильного.

Змінилася й оцінка статусу власної країни, яка зараз перебуває у стані доленосної для неї війни. Тепер наші громадяни переважно вбачають в Україні лідера як серед країн Європи, так і серед країн колишнього СРСР (рис. 4). Так, за даними соціологічної групи «Рейтинг», 34 % українців бачать сьогодні свою країну серед лідерів у Європі, хоча ще в січні 2022 р. таких було лише 8 %. Водночас 63 % респондентів вважають Україну лідером серед країн колишнього СРСР, тоді як ще два місяці тому 49 % зараховували її до середнячків.

Інший блок запитань був пов'язаний з почуттями та емоціями українців. Надія (90 % респондентів) значно переважає над розчаруванням (6 %). Це було те відчуття, яке в березні 2022 р., тобто в найтяжчий період воєнних дій, об'єднувало українців у всіх регіонах. Порівняно з періодом до широкомасштабної агресії РФ кількість тих, хто відчуває надію, зросла втричі.

Щодо емоцій, які відчувають люди, коли думають про Україну, то найбільше зросла «гордість» (80 % проти 34 % у серпні 2021 р.), дуже помітно зменшилася стримана «зацікавленість» (6 % проти 20 % відповідно). При цьому відчуття сорому практично зникло (1 % проти

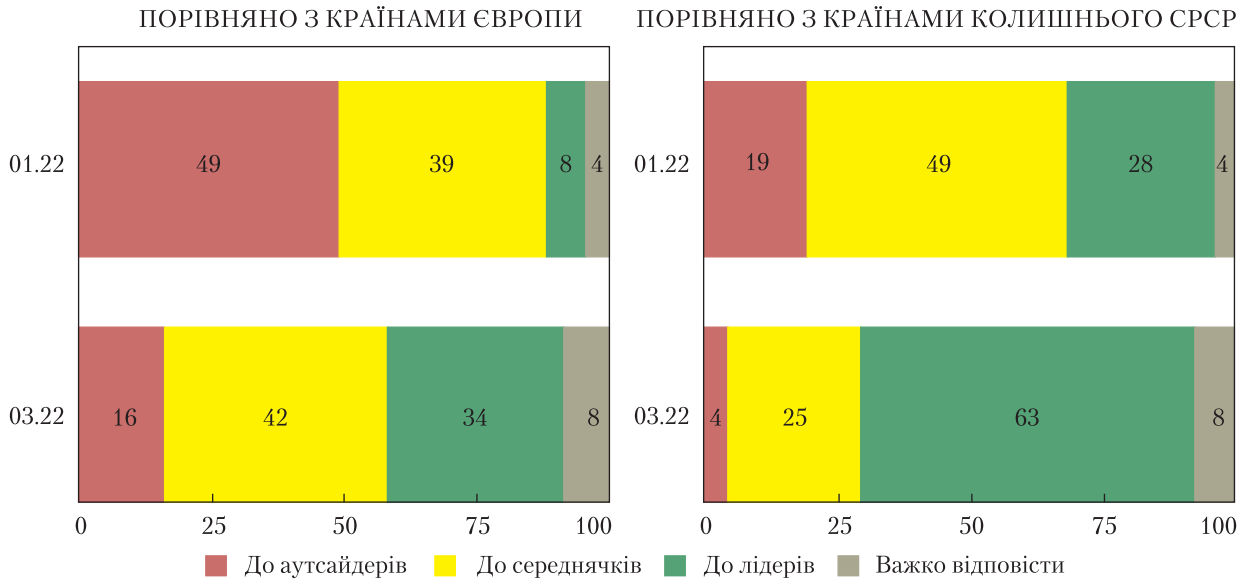

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів на запитання «До кого належить Україна порівняно з країнами Європи та колишнього СРСР — до аутсайдерів, середнячків чи лідерів?»

18 % у серпні 2021 р.). Приблизно на тому самому рівні залишилися такі емоції, як «сум» (37 %), «радість» (18 %) та «страх» (16 %).

Значні зрушення спостерігаються у показниках психологічного дистресу. Особливо сильно війна позначилася на психологічному стані жіночої частини населення, серед якої частка осіб з підвищеним і високим дистресом сягнула 60,2 %. Серед чоловіків цей показник становить лише 33 %. Найбільш чутливими симптоматичними вимірами для жінок під час війни є ворожість, депресія, міжособистісна сенситивність та тривожність; для чоловіків — лише тривожність.

Важливими факторами, що визначають рівень психологічного дистресу, є кількість недоотриманої психологічної допомоги; проблеми з фінансами, місцем проживання, медичними послугами, нормальним харчуванням; втрата можливості спілкування з близькими та відсутність захисту від небезпеки воєнних дій.

Цікавим є той факт, що безпосередня участь у воєнних діях зі зброєю в руках пов'язана зі значно меншим рівнем психологічного дистресу в групі чоловіків, проте з найвищим дистресом — у групі жінок (рис. 5). Водночас жінки почуваються більш комфортно, якщо беруть

участь у воєнних діях не безпосередньо на полі бою, а своєю допомогою.

Плани на життя після війни в українців пов'язані переважно з майбутніми подорожами країною (55 %), що виглядає як бажання засвідчити своє віддане ставлення та «обійняти» країну, цінність якої підвищилася разом із ціною, яку доводиться платити за те, що ми — громадяни України. Професійний розвиток загалом є другим дуже актуальним напрямом планів — 49 % роздумують, як отримати додаткову освіту чи нові знання, а 38 % хочуть опанувати нову професію. Крім того, 27 % мріють після війни відкрити свою справу, а 21 % — знайти нову роботу. При цьому 95 % респондентів, які зараз перебувають в Україні, зазначили, що не планують покидати країну. Під час війни значно зросла цінність можливості піклуватися про когось, тому 25 % мають намір завести домашнього улюбленця.

Підсумовуючи аналіз отриманих результатів опитувань, можна зробити такі висновки:

1) напередодні війни українці відчували значне занепокоєння, не хотіли війни, а також готувалися до тривалої окупації Донбасу з боку Російської Федерації;

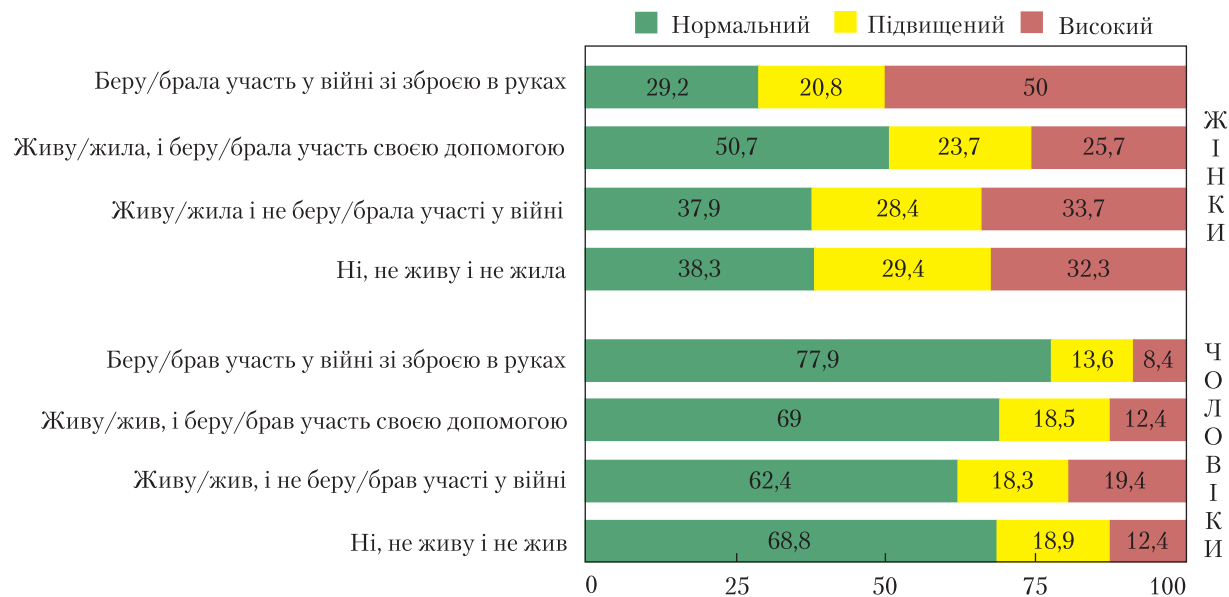

Рис. 5. Рівні психологічного дистресу у жінок і чоловіків залежно від проживання/непроживання в місцях бойових дій (Харків, Херсон, Суми, Одеса, Київ)

2) абсолютна більшість населення схилилася до мирного вирішення проблеми на сході України;

3) з початком війни українське суспільство максимально мобілізувалося, що проявилось у вірі в перемогу, зміцненні почуття надії та гордості за Україну, консолідації навколо державних інституцій;

4) логічним наслідком такої суспільної мобілізації стала готовність громадян України захищати свою державу;

5) українська нація як уявна спільнота (за термінологією Бенедікта Андерсона) значно підвищила свій світовий статус;

6) протягом війни відбувається її раціональне осмислення та усвідомлення можливого розширення її часових меж, але це не послаблює психологічну стійкість українців;

7) очевидно, що війна — насамперед простір спротиву з боку чоловіків і простір підтримки з боку жінок; втім, самі жінки потребують першочергової соціальної та психологічної підтримки з боку держави;

8) громадяни нашої країни пов'язують свої перспективи після війни саме з Україною, а не з іншими країнами.

Дякую за увагу!

Serhii S. Dembitsky

Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7958-3557>

ASSESSMENTS OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL STATE OF THE POPULATION OF UKRAINE DURING THE WAR

Transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, May 4, 2022

The report presents the results of sociological research conducted on the eve of the Russian military aggression against Ukraine and during the full-scale Russian invasion of our country, which reflect certain trends and changes in public consciousness and emotional state of Ukrainians in time of full-scale war.